

Түбүнчө
республикалык
БИБЛИОТЕКА
А. А. С. Пушкин

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

ОРУЛГАЛЫГ БОЛУ БЕРГЕН

Кызылдың күш фабрика-
зы СЭКП-ниң XXVII съез-
динин соонда күш-ажылды
организастаарының чаа ар-
га-хевирлеринче чоорту шил-
чип эгелзэн. 1985 чылда
5 бригада бот-орулга-чарыг-
гаже кирген. Соолук чылдар-
да болуулан өскерилгендер
бүдүрүлгенин о р у л г а-
лалыг ажалдаарында иди-
лиг болган. 1979 чылда 12
миллион 500 муң саңгыг да-
гаа чуургазын бүдүрүп тур-
ган болза 1987 чылда ол сая
46 миллион четкен. Элт бү-
дүрeri 3 натап көвүдзэн.

Ам ол фабрикада 7 брига-
да депшилгелиг чаа арга-би-
ле ажалда, күш-ажылдыг
бүдүрүкчүлүгү бедиктен.
Бригада чөвүлелери дээш-
тиг ажалдаары чорудуп ту-
рат. Ол чорук күш-ажылдыг
саңгыг-чурумун биким-
лаарында чууга салдарыг
болган.

Б. Л. Ромашовтуң удуртуп
турары бригада эртен чы-
лып 470 тонна акн шынар-
лыг дагаа эдизин бүдүреш,
хергелекчилерге чоруткан.
Ажалдычыннар продукция-
ның шынарында кичээлге-
ни күштелдирген. Шалып-
чы коллективтин кектигине-
ри Октябрьның 70 чыл ба-
йрадагы таварыштыр
СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң
Министрлер Чөвүлелиниң,
ВЦСПС-тин болгаш ВЛКСМ
ТК-ның Хүндүлел биким-би-
ле шаңнаткан. Олар эртен
чылып бирин кварталында
социалисттик чарыкша тий-
лешип болуп шыгараачы,
мун ажалг оңу-биле шаң-
наткан. Ону инкелериниң
каичаар ажалдаанының
ша-биле бригада чөвүлел-
ниң шийитирин булгаар
үлзөн. Ош-биле калы брига-
дадың кыкы бүрүзү он үш
дугаар шалынган аңгыда,
немелде төлөврий ай са-
мында ак келген.

Бригада керээзиниң не-
гелдиз болза, кандыг-бир
кижи ажалды багыт шынар-
лыг кылдыган таварышта
оон кектигүнөриниң шупту-
зунга немелде төлөврий бер-
бес. Ыңчангаш мыда кижи

бүрүзү даандырган херзэн
эки шынарлыг кылды, күш-
ажылдыг саңгыг-чурумун
хажытпас дээш демиселди
чорудуп турар.

В. Дюхновтуң удуртканы
цех эртен чылып 46 мил-
лион дагаа чуургазын алган.
Ол коллектив бо чылын бри-
гада керээзи-биле ажалда-
рын улам экижидип, күш-
ажылдыг бүдүрүкчүлүгү
бедидип турган. 50 милли-
он дагаа чуургазын бүдүр-
сорууга салган.

Бригада керээзи-биле 1986
чылдан бээр ажалдап турар
богаа чөмөниң белеткелчиле-
ри бүдүрүгел планын ажыр-
күседип, оорулгалыг болуп
келген. Олар хүнбүрү дагаа
азыраар 27 черлерге эки
шынарлыг чөмөриңи белет-
кел, анза хоулза чогуур
чүдүлериңи өй-шаанда бол-
баазырадып кылдып, чедирип
берип турар. Ылангы ажал-
чынар Николай Монгуш,
Ярослав Боднар, Михаил
Шестопалов ошолшкан ажал-
лыгга ак сеткилди чоруун
көргүзүп, үлгерилг ажалдап
келген.

Инженер-техниктиг ажал-
дакчылар, специалистер,
бригадирлер экономиктиг
өөрөдигелде хаара туттуган.
Ону фабриканың кол эконо-
мизи Л. Д. Белоусова баш-
карып турар. Анда продук-
цияның бот-үнезин кайчаар
чигедириниң, хой оорула-
гы болурун оорулгалыг
тайылбырлар, өөрөдигени
бүдүрүлгениң амдырады-би-
ле сырды холбаштырып ту-
рар.

Чоонка чаа күш-ажылдыг
коллективтиг чөвүлелни тур-
гускан. Ында бүдүрүлгениң
мурнакчалыгы-биле кады
туңгуй ортемилер кирип
турар.

Бот-орулга-чарыгга бол-
гаш бот-акалаанышкын
улам бүдүрүкчүлүгү ажал-
даарында идирилг болуп,
чылдан чылче оорулгалыг
ажылдаарыга таарымчалыг
байдалдары тургускан.

Бот-орулга-чарыгга бол-
гаш бот-акалаанышкын
улам бүдүрүкчүлүгү ажал-
даарында идирилг болуп,
чылдан чылче оорулгалыг
ажылдаарыга таарымчалыг
байдалдары тургускан.

Кыштын соон бир хүнү-
де Каа-Хем районунуң «Со-
вет Тыва» совхозунуң хой-
жузу Хажыкыс Игелзенов
Мартай-оолдун аалында чо-
дуус. Бо черде хар кылмы.
Ону хат көртүтүп каалган.
Байдал берге дээрин до-
раана билдинди.

Кылым дүшкен хардан
хойларны даанашар тасты-
гал эгелзеп. Оон өске кодан
нарда байдал база ымыг.
Совхозтун ажалышчылары,
аңгыктар, шолалчылар хой-
ларны даанашарга кедир-
тер уктугаштары даарап
турар.

Бо малчында 485 хой бай-
бар. Оларның чүс хирезиниң
даанашары тастай берген. Ол
хойларны нажаада тургуз-
чөмөриңи турар. Артан хой-
ларны далбылган черлерге

одаладыр.
Малчың аалдын хойлары
бо чылын ийи дугаар төрүүр.
Олар февралда хураганал
эгелзеп. Малда дуузалык
хойжуларын кызым ажал-
лыг база демделер ужу-
лун. Олар малга сизгени, су-
ланы болгаш оон өске-да
чөмөриңи берип турар. Ха-
жыкыс Мартай-оол бодунуң
улузу-биле демнекип, он
тонна сизгени белеткес ал-
ган. Ону кажаа чанында са-
рааттап каан болду. Совхоз
сизгени ийи убаа экип бер-
ген. Бо малчынар хамык
малдын деңгелин кудулат-
пас дээш, бүгүле болдунар
хемгелдерин ап турар.

ЧУРУКТА: Каа-Хемде
«Совет Тыва» совхозтун
хойжузу Хажыкыс Мартай-оол,
О. ОХЕМКИТИНГ фотоз.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

ЧАА АРГА-БИЛЕ

Өвүрде «Ак-Чыраа» сов-
хозтун Чалааты бригадасын-
да төрүүр 3376 хой бар.
амдызында олардан 445-и
төрөөл. Чаа малды бурун
калгалып алып дээш хойжу-
лар күженишкениг ажал-
дап турар.

Куу-Хову, Чалаа-Бези, Ка-
ра-Кожгар, Саган-Дыт деп
черлерде кышталгалда си-
ген, сула, холжум чөм база
дусту бүрүн чедирген. Суг-
биле хандырылга эки.

Чалааты бригадасын бо
чылдың январь 1-ден эге-
лел, өг-бүле керээзинче кир-
ген. Ажалдагы чаа арга-би-
ле ажалдаарының дугайын-
да экономиктиг өөрөдигени
доктаамад эрттирип турар.

Өг-бүле керээзи малчынар-
ның харымсалгыш, алыс
түңгел дээш соңуругалын
улам улгаттырган.

Н. ДАМДЫН.

ХҮЛЭЭЛГЕНИ АЛГАН

«Х Улуг хураал» совхозтун
малчыны В. Мекпер-оолдун
кодамында 130 хой төрү-
кен, хураганалары онча-мен-
ди. Сакманчылар Валентина
биле Каракыс Мекпер-оол.
дар чаа хураганалары үл-
жип алган ажаан турарлар.
Улуг хойга база чаш төлге
бээр хоолдуг чөмөриңи чет-
чир.

Бо хойжулар бо чаа чыл-
дан эгелзеп, өг-бүле керээзи-
не кирген. Совхозтун спе-
циалистер оларга боттук
дузаны чедирген. Уртутук
көзү турар. Владимир Мек-
пер-оол бо чылмы кожамы
Куржун Аня-оолду соци-
алист чарыкша кыгырган.
Ыңчангаш чүс хойдан 85
хураганалы адыр, бир хойдан
2,7 килограмм дүктү кыр-
гыр база 10 тонна сизге-
ны кезер, ол хире өдөкти бе-
лер хүлээлгени алган.

К. САГААН-ООЛ.
Кызыл район.

1988
чылдың
январь
20
среда
№ 16 (13616)
1925 чылда
үлгүлөттүгелер.
Өртүз 3 көпөк.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА
ИЖЕВСК. Удмуртия-
ның чер ажалдакчылары
тарва шөлдөринче орга-
никтиг чөмөшкүлүгелер-
ни сөөртүп турар. Глазов,
Можга, Малая Пурга бол-
гаш өске-да районнарда
кышкы агрохемгелдериниң
ол тутула хевирин чору-
дарының графини бүдүн
чартык натап мурнал
турар. Ол ажалда
боттук дузаны ажал-агы-
ларда тургускан. Транс-
порттук тускай отряды-
ры берип турар. Ол от-
рядтарда коллективтиг
керээ булгаар ажалдап
турар механизаторларын
хаара туткан. Чөмөшкү-
лүгелериниң кол незиниң

ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕК ЧОК ЧҮС ЧЫЛЧЕ БАЗЫМ

Ийи чыл бурунгаар
М. С. Горбачевтуң Медегел-
динде ядролуг чөмөшкө-
кижи төрөдөгенин XX чүс
чылдың төнчүзүнге чедир
хостарының дугайында идея
делегей харылааларын үндө-
лөткөн ажалда. Европада
чөмөшкө киштерин болгаш
боо-чөмөшкө үндөзүн-биле
кызырын эгелзери болур.

XX чүс чылдың төнчүзү-
нге чедир ядролуг чөмөшкө-
кижи чөмөшкө М. С. Горба-
чевтин Медегелдинде ажал-
ган үе-чалдарының дугайын
журналисттерге ССРЭ-ниң
Чөмөшкө-киштериниң Кол-
пашының начальниги С. Ф.
Ахромеев саңгындарган. Эр-
кен ийи чыл дугурунда
экилзэс чөмөшкө кылган.
Ордумак болгаш оон биче
ыракшылдыг ракеталарын
уултаар дугайында Керээге
ат салган. Ядролуг шөмөшкө-
лөриңиң соңадыр дугайында,
ракетага удур камгала тал-
лазы-биле дугурулганы са-
гып турган. ССРЭ-биле
АКШ-тың стратегтиг шаал
халдааныш чөмөшкөриңи 50
хуу кызыларының дугайында
чугалаанышкыныларын чо-
рудуп турар. Ыңчалза-даа
инишпирдээрин ам-даа эгел-
зөзө айттыралар база бар.
Ядролуг чөмөшкө киштер-
ринге удур ажалы-биле тур-
жуп турар күштериниң деле-
гейде барын бис чедир үе-
лел көрөйиң барган бис. Ын-
чалза-даа бурунгаар шим-
чөмөшкө илген.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи-
ниң ордумак болгаш оон биче
ыракшылдыг ракеталар ду-
гайында Керээни бадылаары-
ның дугайында айттырганы
салган.

Хары: Ол талым-биле
совет парлалдаа ажал-бур-
галдар илереп турар. Ам
болур дискуссионны бүдүр-
чүдүр-даа ажал нарымында
даа болбас укуктуг болбайн
аан. Вашингтонга чуугала-
нышкынылар үнеинде чедип
алдыган эрге-ажыктарыңы
баланылаашка түдөл дээр-
зин хой-иниңге делегерлел
болгаш бидигитиңи-биле та-
йылбырлар керек.

«Асахи» солунук кор-
респондентиз маршал С. Ф.
Ахромеев ядролуг чөмөш-
кө киштерин дугайында АКШ-биле дугу-
рунда ажал болбас дээр бо-

дал эргижирзэн деп
М. С. Горбачевтуң бодала-
ныг чөмөшкө киштер бе-
деп айттырганы салган.
Хары: ССРЭ-ниң поли-
тиктиг болгаш шериг удур-
тугалының бодалыг ымыг.
Моон ийи чөмөшкө киштер
болгаш ядролуг чөмөшкө киш-
тер болбас. Ындыг чорук
делегейге улам-на улут
ажылдап тургусуп турар
болу бээр. Ыңчалза-даа ядро-
луг чөмөшкө киштериниң ко-
чуга болуун ажал айттыр-
ганын курдуп чоруктук тургус-
тук кедир эргөжөк чууга
турган. Оон үндөзүңгел
ядролуг чөмөшкө киштерин
болур. Ордумак болгаш оон
биче ыракшылдыг ракеталар
дугайында Керээге ат салы-
рының мурунда ССРЭ болгаш
АКШ-тың аразында өске
бүгү айттыралар таллазы-биле
болоттарының аразында та-
рылгалары ажалдаар дө-
дөгө киштериниң ажалдаары
тодаргай баштайгы белеткел
эргөжөк чууга турган бол-
гаш, Совет Эңгелни биле
Наттышан Штаттарын апа-
зында стратегтиг ядролуг
күштериниң чикер дең байла-
ды үрелбесин дээш дең бай-
лады хөмөз арттыралы хер-
ек турган. Ыңчалза-даа
оноу ажал дөмөшкө.

Парлалда конференция-
ның киришчилери ядролуг
чөмөшкө киштериниң дугу-
рунда айттырганы кичээл-
гел салган. 2000 чылга чедир
үеде ядролуг чөмөшкө киштер
тарын саңы көвүлел бербес
бе деп айттырганы АКШ-
тан келген журналист са-
ган. ССРЭ болгаш АКШ-тың
ядролуг күчүзүн ажалдап
турары-биле кады ядролуг
чөмөшкө киштериниң боттук-
тарын хой-иниңге улам-на
улут удуртанышкыныга
таавыргыр деп демделзэн.
Ядролуг чөмөшкө киштер
деп келгенге оон делегей-
не киригени-биле ядролуг
чөмөшкө киштериниң ажал-
даары болдурбас эрге-хоолту
таллазы-биле немей чоруму
тургускан турар.

А. БЕЛИКОВ,
Н. ЖЕЛЕНОВ,
В. ШИШЛИН.
СЭТА-ның порр.

ТӨРЭЭН ЧУРТ КОСМОС МААДЫРЛАРЫН ШАҢНААН

Январь 18-те Кремле
А. А. Громыко болук ма-
дыр космонавтарга ку-
рунениң бедик шаңнааларын
тымыскан.

Ленин орденин Совет Эви-
лениниң ийи дакыр Маадыр-
ы ССРЭ-ниң уукудук-
космонавты Ю. В. Рома-
ненко, Ленин орденин болгаш
иңири «Алдын Сылдыс» ме-
далды Совет Эвилениниң
ийи дакыр Маадыры ССРЭ-
ниң уукудук-космонавты А.
П. Александров, Ленин
ордениниң, «Алдын Сылдыс»
медалы баргаш болгаш
«ССРЭ-ниң уукудук-космо-
навты» деп херек демек-
челерин Совет Эвилениниң
Маадырлары ССРЭ-ниң уу-
дук-космонавты А. И.
Лавский биле А. С. Левчен-
ко алган.

А. А. Громыко шаңнаалары-
ны тымыска чуугаанга
космоска чаа доозулган уку-
дукшуктуг улаалыг ошол-
гай чулук — ол уукудук-
кун эңиче үр болганын айт-
кан. Бистин чуртуктун чаа
чөмөшкө киштериниң космосту
дээриниң болгаш шийнзедип
алырының таллазы-биле деле-
гей улаустарының кады ажал-
даанылашыга болдунар арга-
ларын улам калбаа-биле ажал-
дар дээрин ошолал демдел-
зэн.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи-
ниң Президиумунун Даргазы
курунениң бедик шаңнаалы
алганы-биле холбаштыр кос-
монавтарга байыр чедир-
геш, оларга М. С. Горбачев-
түн турстин ханымчылдан
байыр чедиргени дамыт-
кан.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи-
ниң Президиумунун Даргазы
курунениң бедик шаңнаалы
алганы-биле холбаштыр кос-
монавтарга байыр чедир-
геш, оларга М. С. Горбачев-
түн турстин ханымчылдан
байыр чедиргени дамыт-
кан.

Эвено удуртукчулары, бри-
гадирлер, зоотехниктер бол-
гаш өске-даа тускай эртем-
нигер чаа аргаке шоолук
кичээлгел салбас, эл ылаң-
гыл, өг-бүле керээзиниң бир
кочоош малчыларга бер-
бес, керээде көртүгенин чүдү-
лөриңиң күжүлдезин ошолан-
да түнөвөс, ол чуугаа доку-
менти айткан чүдүлдер
тода эвес болуп турар.

Эвеногел кичээлде ол ду-
гайын шыгыны чуугалаан
болгаш совхозтун кол эконо-
миз чогуу өг-бүле керээзи

Маадыр космонавтар
оларга көртүгени ажал-хун-
ду болгаш космоска уку-
дукшуктуг улаалыг ошол-
гай чулук — ол уукудук-
кун эңиче үр болганын айт-
кан. Бистин чуртуктун чаа
чөмөшкө киштериниң космосту
дээриниң болгаш шийнзедип
алырының таллазы-биле деле-
гей улаустарының кады ажал-
даанылашыга болдунар арга-
ларын улам калбаа-биле ажал-
дар дээрин ошолал демдел-
зэн.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи-
ниң Президиумунун Даргазы
курунениң бедик шаңнаалы
алганы-биле холбаштыр кос-
монавтарга байыр чедир-
геш, оларга М. С. Горбачев-
түн турстин ханымчылдан
байыр чедиргени дамыт-
кан.

Эвено удуртукчулары, бри-
гадирлер, зоотехниктер бол-
гаш өске-даа тускай эртем-
нигер чаа аргаке шоолук
кичээлгел салбас, эл ылаң-
гыл, өг-бүле керээзиниң бир
кочоош малчыларга бер-
бес, керээде көртүгенин чүдү-
лөриңиң күжүлдезин ошолан-
да түнөвөс, ол чуугаа доку-
менти айткан чүдүлдер
тода эвес болуп турар.

Эвеногел кичээлде ол ду-
гайын шыгыны чуугалаан
болгаш совхозтун кол эконо-
миз чогуу өг-бүле керээзи

Маадыр космонавтар
оларга көртүгени ажал-хун-
ду болгаш космоска уку-
дукшуктуг улаалыг ошол-
гай чулук — ол уукудук-
кун эңиче үр болганын айт-
кан. Бистин чуртуктун чаа
чөмөшкө киштериниң космосту
дээриниң болгаш шийнзедип
алырының таллазы-биле деле-
гей улаустарының кады ажал-
даанылашыга болдунар арга-
ларын улам калбаа-биле ажал-
дар дээрин ошолал демдел-
зэн.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи-
ниң Президиумунун Даргазы
курунениң бедик шаңнаалы
алганы-биле холбаштыр кос-
монавтарга байыр чедир-
геш, оларга М. С. Горбачев-
түн турстин ханымчылдан
байыр чедиргени дамыт-
кан.

Эвено удуртукчулары, бри-
гадирлер, зоотехниктер бол-
гаш өске-даа тускай эртем-
нигер чаа аргаке шоолук
кичээлгел салбас, эл ылаң-
гыл, өг-бүле керээзиниң бир
кочоош малчыларга бер-
бес, керээде көртүгенин чүдү-
лөриңиң күжүлдезин ошолан-
да түнөвөс, ол чуугаа доку-
менти айткан чүдүлдер
тода эвес болуп турар.

Эвеногел кичээлде ол ду-
гайын шыгыны чуугалаан
болгаш совхозтун кол эконо-
миз чогуу өг-бүле керээзи

АМДЫЗЫНДА ХОРАМЧА ЧОК

«Барлык» совхозтун Хө-
делек салбырының малчы-
нары бо чылдың кыштал-
галының багыт эвес бе-
леткелген. Салбырда төрү-
сөтүр 1861 хойун беш чүс
ажыг болду. Оон алдынган
чаш хураганан онча-менди.
Малчынар База, Монгуш,
Чыраа-оол Каракыс, Олег

Монгуш оларны кодаана-
рында төрөөн хойлардыг ху-
раганалары эки доругут ту-
гар. Мал чөм чөмөшкө киш-
териниң ажалдаарына эки
Ол-ла — совхозтун Аксы-
Барлык салбыры эртен чы-
лып бир хой кайжаанын ту-
ткан болгаш кудукту кылган.
Ам салбырда хой оодаашы

кыны эгелзэн. Никитин-биле
6000 ажыг хой оодаан. Оон
алдынган хураганан онча.
Совхозтун малчынары
амдызында хир кыштал ту-
гар. Малчынары мал чөмөш-
кө киштериниң ажалдаарына
эки хой кайжаанын ту-
ткан болгаш кудукту кылган.
Ам салбырда хой оодаашы

С. ШАНГЫР-ООЛ.
«Шынаа» корр.

Б. ДОРЖУ.
Хойжу.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

«Фермаларда байдал кандыгы?» деп чуугаа уламчылап тур ЭГЕ БАЗЫМНАР БОЛГАШ ЭРГИ ЧАҢЧЫЛДАР

Коллективтин төөгүзүңге
турп көрбөн чүве болган.
1987 чылда Улут Октябрь-
ның 70 чылдыг уткуштур
бедиктен социалисттик хү-
лээлелерин Чөм.Хемчин
районда «Чыраа-Бажи» сов-
хозтун Дон-Терек сүт-бараан
фермазының саанчылары
шупту дигин-биле акыр кү-
сеткен. Эң куду көргүзүлгү
саанчы бөзүн бир инектен-не
106 килограмм сүтү планга
немей, а саанчылар инектиң
биле бир инекке онааш-
тыр чылда саар сүтү
453 килограмм
чедир пландан ажыр көвү-
деткен. Юбилейниң чылда
коллектив 279999 килограмм
сүт бүдүрүп планын турган.
306068 килограмм чедирген.
А коммунист К. К. Монгуш
30565 килограмм сүт саар
планын 47485 килограмм
чедирген.

Ферма ны а хой-
хоочун саанчыны С. А.
Ховалыг пенселеп үнө-даа,
өөрөнгө ажалында бо чылга
чедир ажалдаан. Дугурула-
тыг саанчы чылда бир инек-
тен сүтү пландан 660 ки-
лограмм хойун алган. Ол
дөргө фермада эң бедик
көргүзүг. Хүлээниң алганы
22 инектен 44832 кило-
грамм сүтү саган. Ол дө-
ргө планда көрдүгенинде
14512 килограмм хой.

Ферманың кадарчылары-
ның, ажалчыларының бол-
гаш саанчыларының чедир-
кичириниң чылдаанын чу-
дала? Ол дугайында совхоз-
тун мал ажалының специа-
листер, ажалчылары, кол-
лективтин бодунуң кектиг-
нери биле чуугалаанга,
ажыг-бүгү чуугалааннары
адааннар. Ыңчалза-даа фер-
маның ажал-ишчилериниң
хүлээниң ажалында хама-
раанының шыгырааны,
бот-боттарында негелде-
ниң улгаканын кижи бүрү-
зү ылап-ла демделээр чоп-
ду.

Сүт саалдааның делен-
лиг көдүргенине таарымча-

лыг болган чүдү симменталь
укаалыг сүткүр 100 инекти
2 чыл бурунгар садып ала-
ганы деп саанчылар боттары
база сагал турар. Республи-
каның өске фермаларында
база симменталь укаалыг
инектерин садып турган.
Ыңчалза-даа фермаларының
көчөү кезинде сүт бүдүр-
гени көвүдөдирине көсүк
чөриң ол инектер ээлел шы-
дайын берган. Оларнык
уңуңу, азыралы, баш саңы
көвүдөдирин багыт болганын
дан түс чөриң инектери-
биле холжукчу, хайнактары,
«эсти»

«ИСКРА» ОПЕРАЦИЯ

Ленинград дээр тоогууд чингэрлээр чүве чок тулчушкун 900 маадырлыг дүн хун дургуулаа уламчылал келген. Невада хоорайны дот-галдыр дайынчын бүзөөлели биле тымылдын аразында ыггалды шуут-ла чидирген. Фронтунун дайынчылары болгаш хоорайны чуртта-чылары эие берге байдал-дыга чурттап ажалдап, да-ймалдыг турган: аш-чөм, оода чүүл чедиплес, суг дамчылгазы болгаш элек-трич чыры үзүлгөн, тран-спорт шимчешкини чок бол-ган. Бо болгаш өскө-да бер-гедээшкени үтөр-боо боо-лашкыны болгаш бөмбө-лаашкыны биле камсырлашкан.

Бүзөөлетиен болгаш чурт-тан аныглаттыган хоорай-ны байдалын чингедир-биле Камгалаалын Күрүне Комитетинин шийтири-биле Ладога көлдүн дожун тавар-чы чонун «амыдыралдын орту» деп алаашы шери-га-автомобиль орун чурткан. Чайгы үеде чүктеткен. Ле-нинград Ладогага шериг флотилияны болгаш кон-гу-барына хем парадостро-зунун корабльдерин чедирип турган. Ленинград Ладога чурт бо-чепсекти аш-чөмни үзүл-соксаал чок чоруду берип турган.

Совет шериглерин Ленин-град чогуунга дайынчы чө-пекти демиселдин чоруп ту-рары-биле улуз холбоалыг турган Ленинград фронтуга хоорай навигация бичик-биле камгаламышпаан, дайынча уаур иден-

кейлиг хөдөлип турган. Дээди Кол Команды-лалдын (ДКК) Ставказында соксаал чок күш немелдезин алышпаан, козазында фрон-тулар-биле демиселди, дай-ынча уаур халдаашкынар-ны кылдып, улуз ко-гараларын чедирип келген. Бүзөөледи үе шаварынча эң таарымчалыг үе 1943 чылдын эгезинде, калкан совет шериглер Волгага тул-чушкунун чедипкини аныглатмышпаан, муруну чүк-ке нинти шавар халдаашкы-ны калбаатканда, тыттып келген. Муруну чүк-ке ол шавар халдаашкы немел-фашист коммандалга өскө фронтларын, малагы, Ле-нинград чогуунга бичик-лаар, детинир арганы бер-бээн.

ДКК-нын Ставказы бүзө-леди үе шаварынч план-ны 1942 чылдын декабрь 8-те бадлаан, ону «Искра» операция деп адаан. Оон ут-казы мындай турган. Шлис-сельбург-Синявину деискоз-ринде мөөнөзүн дайынчыны күжүкче «Ленинград болгаш Волхов фронтларын ут-күштерин халдаашкынын түнелинде бүзөөледи үе шавар болгаш хоорайны чурт-биле курап чер харыл-дааны катал тугузар.

Шлиссельбург-Синявину о-шенан (гитлерлерин ону «флашхенкс» — шил аксы-леп алап турган) — калбаа 12-ден 17 чедир километр бол-ган бистин таламчы ханы-лааны 15 кире километр чер-ин — фашистерин 18-ки ше-ринини бек дивизияны, 1-ги агар флотунун аскадарлары

дыры белик аты тымыскал, 19 муу кире солдаттар, сер-жанталар, офицерлер болгаш генералдар күрүнө ажалла-рын алган. Адмык ийн ди-визия болгаш бир танк бри-гадазы гвардейки атты ал-ган. Ленинградтын бүзөөлени үе шаваны шериг-политик-тиг улуз ужуз-дузалыг бол-ган. Невада хоорай чурт-биле чер кырыны харылаашы алган. Калган салдыган По-ляны — Шлиссельбург демир-орук шугуу-биле доктаамал

нимчээшкн 1943 чылдын февраль 6-да эгелэн. Не-мец-фашист коммандала-дын хоорайны аштыг аспаан-га боой тулуп, өлүрүп кээр дээр кара сагыштыг планы буураан. Демилгелер кини төрөт, гетен бистин тингелгевисти-дугайында ол медээни өөрүшкү-биле хулаап көргөн. «Бүзөөледи үе шаваны, совет шериглер орус шериг-ниң төөгүзүнө база бир а-дарлыг арынны кини би-жээн...» деп Канадын

КӨВҮДЭЭН

БОНН, СЭТА-нын корреспонденти Е. Гулькинниң дамытканы болза: эртен 1987 чыл ГФР-ге амыл чок тарын денеленип дүрген өскөни-биле демиселдин ген. Декабрь айда 175 муу амылдын ажалдан үйдүр-ринин дугайында дамытка-ны алган, оон түнелинде, албанын сан-туу-биле алырга беш, «артык кичи-лерин» армиязынын саны 2,3 миллион киши ака бер-ген.

Чурттакчы чогуу ажал-биле халдырарынч талазы-биле чылдын түнелерин ГФР-ниң чазактын албан айыл-биле төлөөлөкчи Ф. Ост чөгөл тонушкунунг аш чөгөл. Бичалза-даа оон чугаашы-биле алырга, Боннун чазак амыл чок по-рунун өздүгүн анык-буру «объективтиг» чылдаган-нар-биле, оон иштинде ака-сан байдал-биле болгаш экономиктиг конъюктураның баксырааны-биле таймалар-лаарын орадымын турар.

Оппозицияны партиялай-лаа бундестагга депутаттар амыл чонгарыны саны өөр дээрине айылдынышкы-нын илереткенин. Амыл чок чорук-биле демиселер хемчеглерин ал чорударын, оон иштинде күш-ажыл ду-гайында чаа хоолуну тур-гузарын негел, чазактыг экономиктиг политиказы олар «хооун болгаш ботта-мас чүүл» деп адааннар.

ППА агентиледин дем-делген турары-биле алырга, Руртун уаутур районунда байдал эие чиди болуп айыр турар, мыа ажалдан шырдап чурттакчыны алды кишинин бирээ-ле терек кырында амыл чок болуп турар.

Американың Нью-Йорк хоорайыга эртен чылдын соолгу айында төрттүнгө 60 бичи чаштын бирээ-ле СПИД деп айылдыг аарыг-лыг болган. Оон алгаш көр-гө, бо чылдын ол хоорайга төрттүтүр бичи чаштардан бир муу кире киши ыдыг аарыг бичи чаштарга не-эни ханын ламчыл шилчип турар деп түнелди Нью-Йорк хоорайны амылчы кылган.

Соолгу үе чылда тыттып келген бо айылдыг аарыг төлөгөйдө эи үлүг капталы-тыг чурт — АКШ-та ыдыг аныктыг негелер турар.

ТЭТЧЕРНИН МЕДЕГЛЕЛИ

ЛОНДОН, (СЭТА). «Сөз-гү он ийн айлар дургуулаа Чөвн болгаш Варын чүктөр аразында харылаашкыны экижидерге чугула депши-ле болган» деп, Велико-британияны премьер-минис-три М. Тэтчер медеглээн.

СЭКП ТК-нын Чингине секретари М. С. Горбачев ол чорукка онза ачы-ханыла-ны болган деп, дагышкы журналистерге чүве чугаалап турар, ол чугаалап. «Бис дээрги Горбачевту болуш-гууру-биле үнелер көөр ужурут бис. Ол кайгамчык шийтирилг болгаш дидим кини. Совет ниитиле чедипкиниң ниитиле болу-руна негелде кылдыр Совет Эвипелениг өскерилешкенин эргежок чугулазын ол тодарагы-биле көрүп турар, ол дугайын оон кичилешиг космосте чорудуп турар бол-гаш эие чаа чөпсекти чо-гадып кылдырар аргалыг эвес, харын амыдыралдын өскө бүгү талаалары оон аргалыкын дугайын тода-радып болур».

«Эе тургустунушкунун болгаш анык-чарлыг чорук, түд политиказын, өскөр чугаалаарга Совет Эвипелениң бүгү анык-хемчегерине ки-жилдениң хууда үлү-биле киришкениң политиказын толугу-биле детип түр мен. Бир эвес ол политика чедипкиниң болур болза, мычар болу бээрине сепки-лимниң ханымын аныктып турар мен. Совет Эвипелени чарына бээр, эмги үзгөн, эилен киши ботуш артык улуз чөгүл ойнап турар ниитиле болу бээр».

Оон бичи калы М. Тэтчер Совет Эвипелениң аныктыг политиказынга элээн каш

ЛИВАНДА ҮНДҮРҮП ЭГЕЛЭЭН

БЕИРУТ, (СЭТА). Эртен конуктар иштинде израиль артиллерия муруну Ливанда Кфар-Руман, Набатия, Кабриха болгаш Кантара дээр чурттакчыны суурлар, ны боолан. Эжелекчилерин дуалачкыны «Муруну Ливан шериг келектери Килья болгаш Далафа суураары-биле астыг пудейттар-биле боол, чурттап бажычарын та-раа шөлдөнгө элээн улуз үөгдээшкенин кылганнар. Марджон суурга эжелекчи-лерин эрге-чаргырамы дуу-лаанышкы шимчээшкенин киришкен деп дөгелген бургуулаашкыны-биле элээн каш чурттакчыларын тулуп хоруттаан. Ливанда КНО-нуң тур турар шериг күштеринин норвет көзөңүн зонасында турар Кфар-Хамман суурга 40 амыл киши санын израиль шаажалачкылар шүр-гүп кирген. Суурну бүзөөлөп алгаш, эжелекчилер анда үөгдээшкенин кылдып, тарваачыларын бажычарын үжеп-чиндээнир.

РИМ, СЭТА-нын корреспонденти С. Петровтун дамытканы болза: Персид мугулаарында байдал «де-миче кылдырарын бир ко-раблн болгаш мына шүр-рекчи бир кораблди чурт-ке дедир чурттап арганы берип турар» деп, Италия-нын камгалап министери В. Дианоне медеглээн. Ону парламентинин депутаттар палатасында Персид мугу-лаарында Италияны шериг-далай күштерин тударын ажаландырар дугайында декретти чугаалажып турар үеде ол кылган.

Бичалза-даа Персид мугулаарында туруп турган и-л фрегатынын бичааң чүлүтүп алган баар аргамы берип турар кылдыр бо-луш кижигүнү. Согуу Лунда провинцияны комиссары Норберту душ Сантуш ме-деглээн. Чинтоа хоорайга (Согуу Лунда провинция) УНИТА-нын дээрбечилги Анголаның деискозринче За-ирин деискозринден база шүрүтүп кирип турар деп, МПЛА — Куш-ажыл партиязын ТК-нын кижигүнү.

ЛАНДА, (СЭТА). УНИ-ТА-нын террористи комиссары Норберту душ Сантуш ме-деглээн. Чинтоа хоорайга (Согуу Лунда провинция) УНИТА-нын дээрбечилги Анголаның деискозринче За-ирин деискозринден база шүрүтүп кирип турар деп, МПЛА — Куш-ажыл партиязын ТК-нын кижигүнү.

Белгияның амыл чоктары БРИССЕЛЬ, (СЭТА). Белгияны ийн улуз проф-эвипелер организациы катты жым алгаш чуртта амыл чок чорук-биле демиселди күштердин дугайында не-гелден чазакка кирген. Амы үеде Белгияны чурттакчы чогуун чарык миллион кирген амыл чок

ХӨЙНҮК САНАЛЫНГА КАТТЫЖАР МЕН

Чылгы биле өшкү малды улам остурер, оон баш санын көвүдөдир дугайында солун-нарда үнүп турар саналдар-га бодум дугайы аажок-ла каттыжар, оларны деткини киши мен. Бисте чамдыкта парлагала-даа хем кырында байдалымын хөөрөдн кааптар таарылгалар чок эвес. Аңаа балыктал кылдыр эртен чылдын октябрь 11-де үнгөн «Тувинская правда» солунда «Республиканың бажычары» дээр чүтүлдө 1946 чылдаашы-биле де-искоз, ниитиниң малы 35 катал өскөн дээр. Бо сан-чугаагайлар кылдын келген ол. Бизде денелелер чүт-ле бот оокжугадыр, хөөрөмч чоруктун уруку-дур. Бо хуну амыдыралын негел-дешиг ыдыг чүлүдөр таарышпас.

Аңаа холбоаштыр ийн чү-түт малдымын байдалын көрөйлинер. Аңаа дээр көш-күн, малдын кишиниң кол дайынчылы. Ол чокта өскө малдыны остурери берге. Бодун долу-буле азыра-ныр, эрес кышгай мал — чылгыла болгай. Тывага чылгы 1941 чылда эие хөй — 125.800 муу чөткөн турган. Бо чылдын октябрь 1-де меде-биле алырга, бис-те ам 29.456 чылгыны бис. Машина-техника көвүдээде чылгынын анык-дуузы чок, «артык мал» дээр хөвн-биле оон баш саны дыка кызы-рылган турганы чамат эве-ле болгай. 1966 чылдын июль 17-де Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлди «Чылгы малды остурериниң хемчеглеринин дугайында» доктаалды хулаап алганы ычынгаш таарылга эвес. Хөөрөдн чугаалаарга, ол үеде бистин республикага чылгыны «Кызыл дептерге» кини бикириниң кырында турган болдур бис ийн.

Ук доктаалда айтканын баурап алдыр. 1966 чыл-дын мурунда чедип чыл дур-гундаа бүгү секторда чылгы мал 34,1 ху, а хол-хостарда болгаш совхозта-да 32 ху кызырлаган. Улуз-Хемде 7 муу чыл-гыдан 3 муу, а Бажын-Хем-чиге 3 муундан 1900 чедир эвээшкөн. Моон алгаш көр-гө, шынал-ла, чылгы малды остурери бергедэн турган-дыр. Шап ыдыг чорукту болдурга-биле 1970 чыл-га чедир ук малды 70 муу чедирини доктаалда айт-кан. Бичалза-даа ук доку-мент чүгө саазын кырында арткан. Хөй машина-тех-ника ажалдаш, чылгыны сагыш салбастан, оон харын «артык» деп турганымы ол-дур.

Малчынар ам аш-шары чогуна салдаашкан, чүгө машина-трактор оруу эде-рип көкөр, ырыкны оларын анык-лавап алган, мал-дын эвөш продуктулу чор-уунун бир чылдааны ол эвөсө? А чамдын черлерде малды чадап кадараш ки-ринкен, хойкыларга мунар аш-шар тыгылбастан. Бидон сүтүт, чыгыс кубометр ылыш чөй тонаа шыдалыг машиналар, тракторлар та-жыглар апарган.

Чылгы дээрге бойдушта эң чараш дикр амытаныр-нын бирээни, «Совет Тыва» совхозтун үлгерин эдирип, өскө ажал-агылар ол малды остурери, оон про-дуктулуны бедидери чугула.

Ам өшкү дугайында каш сөс. Ол дээрге эие өзү-чүк, шыдалымы мал. Дайын үеинде — 1944 чылда бе-дин Тывага 336.600 өшкү тууган. А 1940 чылда 445.120 муу турганын деи-айткан каалы. Ам чүгө 116.100 өшкү бар, ол харын соолгу чылдарда өзүп, неме-жип келген ол-дур. Ону харын, хөй шыкша, аны-буру уксаалар-биле хайна-таван. Ангор үктүг уксаа-ны негелеркен. А ол уксаа бисте элээн таарыжы турар. Бичалза-даа тыва өшкүнү үндөш шынарарын долу шингээшкн шыдалаан. Тыва-га өшкүнүн дүгү шынар та-лазы-биле Оренбург обла-сты соонда ийги черде ту-руп тывады дыка өөрүчүг-дүр. Ичингаан бистин рес-публикага өшкү остурер 4 совхозтун немей тургусканы таарылга эвес.

Бистер кандыг-даа буду-рулгө арга кууларларын кел-дирер, ажаллаар дээр бис. А мал амылгыны ыдыг кууларлар чыл-гы биле өшкү — ылан-ла ол-дур. Ам ажал-агылар бол-башкылар, будурулгэ-нин аштыгыларын боттары шийтирилээр апарганда, бо аныктыг малдыны баш са-ны, оларын продуктулу чоруду-даа улам көвүдээр боор.

Н. КУПЧУН. Тыва АССР-нин Күрүне-ниң төл архивиниң амыл-дактызы.

БОМБУРЗЕКТИН СУРААМЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

● ХАНОН. Идеология амылдын чаа хемчегерин болгаш методтарын тывары, оон амылдын бедидери — партия тургуузуна соңгар-латтымас сурулазы, пар-тияны уаутуулаанын стилин сайыраагайларын чүтү-ла фактору болуп деп «Нач-зан» солун бижээн. Бо тала-зы-биле Вьетнамын компар-тиязын VI съездининг соолдун республикада бүгү таламгы чарыкчалыг ча-рыкча кезээ апарган дыка хөй боттук буржуаздала-кынар төлөөлөкчиген. Ни-тиледе болган партияны амылралла анык чарыг чоруктун болгаш демократия-ның нииниңиң тургустун-ган, амыл-агы болгаш со-циал адырларына, четес чүлүдө-биле демиселге чү-гула аштыгыларын шийти-лээрине хөй-нииниңиң сазал-чалыкын болу бол-гаш массалыг информация-ның чөпсектерининг илеретип бедээн.

Оон-биле чегелештир ук амылда үндөш өскериле-рин амылгыча чок дээрин ол соолу онзалал демисел-лээн. Теоретиктиг амылдар-талазы биле угаа-болалдын чарыкчалыктын кедегери идеология болуп турар. Чогуу-на идеология амылдаа четес-тер, ниитиледе болуп турар чүтүлдери теория талазы-биле четче хандык бодол кербес чоруктар чуртта ни-ти болушкуну шын эвес үнелээшкө чедирер, социал-экономиктиг өгүжүлениң кол кылдыр болгаш амылдалыг кылдыр частыгыларын бол-дуу бээр дээрин утас-хө-рек деп, ол чүлүдө айтш турар.

Амыл байдалдарда теоретик шийтирилдери кат-

бартыры, оларынч шийнарны бедидери эргежок чугула деп, ВКП ТК-нын органы медеглээн. Идеология амылдын өе тургуузынч кол утказында болуу анык утказын аштыгыларын чөпкү-ладдыры, сөс биле амыл-хө-рөкчтн карышпазынч при-циптин амылдалага чайгылыш чок боттадыры болуп. Эрешейлээшкне болгаш медеглээн аны кылдыр көрү-дүр, дүжүкестер чоруктарга улуз шийтирилг демисел-ри эргежок чугула.

● ПХЕНЬЯН. КУДР-да уузе амыл-агынын кол өбөктөз болуп Сунчхонгунг аныалон комбинатиниң амыл-ныччелен баштайгы продук-цияны бугурун үндүргөн. Ол продукцияны чурттуң хөй-хөй бугурулгелеринге эие калбаа биле амыллар: комбинаттын бугурун үндүргөн синтетиктиг волюколондан амылдалаа, бичик-чектерлер, ток дамчымас материалдар кылдыр.

«Бо чылдын бистин кол-лениниң чүтүлгө суруларын шийтирилээр алаар, бистин алаалары бийленис — КУДР-нуң 40 чыл оо болуп болгай — деп, комбинаттын директорунун алаалымы Ли Чан Чжу СЭТА-нын корреспондентинге чуга-лаан. — Ам 50 муу тонаа аныалон бугурун үндүрери-ге хөкөр чүлүдери аныгала-гы киришкен бугурулге чери белеткен берген, дыка хөй технолоогт амылдары болгаш чүтүлгө биле бурун халдаашкыны, транспорт халдаашкыны сайыраагай-жычарыч аштыгыларын шийтирилээр турар.

Амгы байдалдарда теоретик шийтирилдери кат-

Рур — Барын Германияда шой, кан болгаш өскө-даа металл ээлдирер талазы-биле эи кол област. Чуртун улуз-чулгү үлөтүр бугурулгелери болгаш металлургия заводтары ол черде турат. Бо черин чогуу эконо-миктиг кириштерге үрүт-чү таарыжы келген. 50 чыл-дарын төнтүздөн эгелээн 60 чылдарын төнтүзүн чедир угулчулуп келген экономиктиг кириштин түн-нелинде 300 муу амыл бедиди мергезилдиг аныкталар аныч

Рур — Барын Германияда шой, кан болгаш өскө-даа металл ээлдирер талазы-биле эи кол област. Чуртун улуз-чулгү үлөтүр бугурулгелери болгаш металлургия заводтары ол черде турат. Бо черин чогуу эконо-миктиг кириштерге үрүт-чү таарыжы келген. 50 чыл-дарын төнтүздөн эгелээн 60 чылдарын төнтүзүн чедир угулчулуп келген экономиктиг кириштин түн-нелинде 300 муу амыл бедиди мергезилдиг аныкталар аныч